

СТРАТЕГІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ: ЗОНА ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ VS МИТНИЙ СОЮЗ ?

Анотація. У статті досліджуються проблеми, пов'язані з вибором стратегічних пріоритетів економічної інтеграції України. Аналізуються потенційні переваги та недоліки участі України у зоні вільної торгівлі з ЄС і при формуванні митного союзу з Росією, Білоруссю та Казахстаном. Формулюються висновки та рекомендації для органів державної влади.

Ключові слова: економічна інтеграція, зона вільної торгівлі, митний союз, інституційне середовище, зовнішня торгівля.

Аннотация. В статье исследуются проблемы, связанные с выбором стратегических приоритетов экономической интеграции Украины. Анализируются потенциальные преимущества и неудобства от участия Украины в зоне свободной торговли с ЕС и при формировании таможенного союза с Россией, Белоруссией и Казахстаном. Формулируются выводы и рекомендации для органов государственной власти.

Ключевые слова: экономическая интеграция, зона свободной торговли, таможенный союз, институциональная среда, внешняя торговля.

Annotation. Problems, related to the choice of strategic priorities of economic integration of Ukraine, are probed in the article. Potential advantages and inconvenience from participation of Ukraine in a free trade zone from ES and forming of customs union with Russia, Byelorussia and Kazakhstan are analysed. Conclusions and recommendation for the organs of state power are formulated.

Keywords: economic integration, free trade zone, customs union, institutional environment, foreign trade.

Протягом останнього періоду часу помітно активізувалися дискусії щодо вибору стратегічних пріоритетів економічної інтеграції нашої держави. Вони зумовлені посиленням контраверсійності в реалізації основних напрямів зовнішньої політики України. З одного боку, українська дипломатія безумовно досягнула значних успіхів, суттєво наблизивши підписання угоди про зону вільної торгівлі з ЄС, до якої наша держава прагне долучитися вже не перший рік. З іншого, сьогодні нас все наполегливіше запрошують приєднатися до митного союзу з Росією, Білоруссю та Казахстаном. Проблема не була би такою складною, якби два вище окреслені пріоритети зовнішньої політики України могли легко узгоджуватися між собою. Проте, де-факто, вони є взаємовиключними, оскільки репрезентують кардинально протилежні політичні орієнтації та цінності. З цього приводу, О. Шнирков, зокрема, зазначає: «Вступ України до Митного союзу з Росією, Білорусією та Казахстаном виключає на даному етапі створення зони вільної торгівлі з ЄС. Вступ України до ЄС (гіпотетичний на сучасному етапі) унеможливує створення поглибленої зони вільної торгівлі з країнами СНД. Відсутність угод про традиційну або поглиблену зону вільної торгівлі з ЄС та/або країнами СНД відштовхує Україну на периферію сучасних світових інтеграційних процесів. У цьому зв'язку зауважимо, що на даному етапі для України найбільш ефективною моделлю міжнародного інтеграційного розвитку є стратегія переходу до режиму вільної торгівлі з ЄС (більше 500 млн. населення) та максимальне збереження (за певних умов, поглиблення) цього режиму з Митним союзом (більше 170 млн. населення) за формула

ми «27+1» та «3+1»... Модель участі України в європейських та євразійських інтеграційних процесах має певні ризики. Збереження рівнозначності двох векторів зон вільної торгівлі вимагатиме достатньо високого рівня конкурентоспроможності не лише економічної складової, але й соціального, політичного, правового розвитку України у цілому, що за певних умов може поставити під сумнів здатність країни до реалізації найбільш оптимальної інтеграційної моделі України на сучасному етапі» [13].

Таким чином, у сьогоднішній намітився чіткий розподіл між прихильниками курсу на європейську інтеграцію нашої держави та її входженням до зони вільної торгівлі з ЄС і прибічниками євразійського напрямку інтеграції, що уособлюється створенням митного союзу з Росією, Білоруссю та Казахстаном. Прихильники кожного з цих напрямів, аргументуючи власну позицію, дедалі частіше звертаються до економічних розрахунків і прогнозів, опираючись на відповідні праці та дослідження вітчизняних і закордонних, вчених. Відтак, актуалізується проблематика дослідження економічних аспектів міжнародної інтеграції України та вибору пріоритетних напрямів її подальшого здійснення.

Проблемам, пов'язаним зі стратегією економічної інтеграції нашої держави присвячені роботи багатьох українських науковців, серед яких слід виділити праці А. Філіпенка, Ю. Пахомова, І. Бураковського, В. Сіденка, В. Будкіна, В. Чужикова, О. Шниркова, А. Поручника, В. Шевчука, Я. Жаліла, О. Урбан та інших. Водночас, більшість їхніх публікацій стосуються методологічних аспектів розв'язання проблеми економічної інтеграції України, а також прикладним нюансам їхнього вирішення у концептуальному ключі. Водночас, враховуючи

нинішню гостроту питання, сьогодні потребує більш предметного розгляду саме порівняльний аналіз переваг та недоліків участі України у зоні вільної торгівлі з ЄС та митному союзу з колишніми республіками СРСР.

Відтак, метою цієї публікації є виявлення основних резервів економічного зростання та бар'єрів на шляху формування зони вільної торгівлі між Україною та ЄС в контексті їхнього порівняння з потенційними наслідками створення митного союзу за участю України, Росії, Білорусі та Казахстану.

Порівнюючи переваги та недоліки різних стратегічних векторів економічної інтеграції нашої держави, доцільно використовувати низку критеріїв як розрахункового так і якісного характеру, до яких слід насамперед віднести: фінансово-економічні результати, суспільно-психологічні наслідки та інституційні перспективи.

В першому випадку мова йде про збільшення обсягів товарообороту внаслідок зниження та відміни митних тарифів і квот, а також зростання показників інвестиційного співробітництва, що, в кінцевому підсумку, відображається на поліпшенні фінансових результатів господарюючих суб'єктів.

З погляду суспільної психології, економічна інтеграція означає поліпшення можливостей культурно-освітнього обміну, полегшення спілкування між представниками різних держав за рахунок спрощення процедур перетину кордону, спільного вирішення проблем охорони навколишнього середовища, усунення екологічних небезпек, оптимального використання природно-ресурсного потенціалу. [11]

Інституційні ефекти економічної інтеграції виявляються в уніфікації законодавства та створенні нових інститутів, покликаних мінімізувати транзакційні витрати господарюючих суб'єктів, а також адаптації тих норм суспільної моралі та культурних традицій, які сприяють більш ефективному розвитку бізнесу та економічному зростанню загалом.

Досліджуючи у цьому контексті перспективи участі України в різних інтеграційних об'єднаннях, доцільно звернути першочергову увагу на ті економічні аргументи, які наводяться прихильниками кожного зі стратегічних напрямів економічної інтеграції нашої держави.

Так, у разі вступу України до митного союзу за участю країн СНД, Росія обіцяє поліпшення умов торгівлі на 10 млрд. дол., що дозволить повністю закрити дефіцит платіжного балансу шляхом заощадження майже 8 млрд. дол. на рік на газі, та певного зниження імпорتنих мит на низку товарів. Насамперед, це стосується скасування експортного мита на нафту і зниження транспортних, зокрема залізничних, тарифів. Крім того, значний ефект може дати зростання виробничої кооперації. Проте, якщо Україна увійде до митного союзу, залишаючись членом СОТ, у нашої держави можуть виникнути серйозні проблеми. Адже після прийняття єдиного митного тарифу митного союзу їй доведеться роками вести нові переговори з усіма членами Організації, які зазнають через неї втрат, і задовольняти їхні претензії. Причому загальна сума останніх може сягнути від 4 млрд. до 6 млрд. дол. Обіцянки ж російської сторони компенсувати втрати України є надто не чіткими. [9]

Крім того, країни-учасниці митного союзу погодилися, що у разі вступу однієї з них до СОТ раніше за інших, вона сприятиме якнайшвидшому приєднанню до СОТ інших держав-учасниць і утримуватиметься від висування вимог до них у рамках переговорів з приєднання до СОТ. Економічне підґрунтя такого підходу, очевидно, полягало в тому, щоб, уніфікувавши торговельні режими в межах СНД, підготувати тим самим основу для створення митного союзу, де чільну роль мала б відігравати Росія, а в подальшому забезпечити почергове входження кожної з цих країн у СОТ. Ілюстрацією цього можуть бути слова колишнього міністра економічного розвитку і торгівлі Росії Германа Грефа: «Такі регіональні об'єднання, як Митний союз, мають пройти реєстрацію у СОТ і працювати на принципах міжнародної торгівлі. Казати, що це відбудеться, можна буде після того, як і інші країни ввійдуть до СОТ» [2]. Якщо ж митний союз своєю кінцевою метою вважає встановлення приблизно таких же правил торговельного співробітництва, які діють у СОТ, то для України, яка вже є членом цієї організації, євразійський вектор економічної інтеграції на сучасному етапі її розвитку є відверто не вигідним.

Російські ж експерти відверто визнають економічну вигоду Росії від участі України в митному союзі. Зокрема, керівник групи економічної політики Посольства Російської Федерації в Україні О. Урін відзначає, що його держава готова йти на компроміс, знижуючи ціну на газ для України в межах митного союзу до 150 дол. США за 1 тис. м³, що означатиме щорічну комісію по газу в розмірі 3 – 3,5 млрд. дол. США, а також ще до 2-х млрд. дол. США по нафті для нафтопереробних підприємств. Крім того, передбачається ціла низка інших поступок. Натомість російська сторона, розуміючи, що Україна є привабливим ринком збуту, відверто розраховує на збільшення цього ринку. [10]

Для України ж проблема дешевих енергоносіїв означатиме не стільки економічну вигоду, скільки брак стимулювання інноваційної діяльності. Вітчизняні експерти відзначають: «Якщо українські експортери не одержать доступу до дешевого палива, то вони матимуть стимул поступово переходити на високотехнологічну продукцію, впроваджувати енергозберігаючі технології. Іншими словами, дешева для України нафта пов'язана з тактичним вигрешом у собівартості, але й зі стратегічним програшем у технологіях та інноваційному розвитку. Конкуренція пов'язана не тільки з рівними умовами доступу виробників до ресурсів усередині об'єднання, але й з тим, що багато товарних груп виробляються як в Україні, так і в Росії, а тому конкурують на внутрішніх і зовнішніх ринках. Звідси – теза про малоймовірність потенційної доповнюваності національних економік на ринку ЄЄП, яка несприятливо впливає на його перспективи» [8].

До того ж, посилення інтеграції України з енерговитратними економіками країн СНД знизить рівень інвестиційної привабливості нашої держави для західних інвесторів, посилюючи тим самим її сировинну спеціалізацію та ускладнюючи залучення передових технологій та розвиток інноваційних виробництв, зокрема у секторі підприємств «нової економіки». Це призведе до консервування нинішньої неефективної структури господарського комплексу нашої держави та поглиблення існуючих у ньому проблем, включаючи подальше зростан-

ня соціальної напруги. Відтак, економія на купівлі енергоносіїв неминуче обернеться додатковими витратами на реалізацію соціальних та екологічних програм.

Водночас, слід зазначити, що створення зони вільної торгівлі з ЄС також не є для України однозначно вигідним в економічному сенсі. Так, аналіз авторитетних консалтингових установ (залучених до справи Європейською Комісією) показав, що найбільш позитивний вплив від створення зони вільної торгівлі відчує легка промисловість, машинобудування, деякі підгалузі сільського господарства (наприклад, м'ясопродуктовий комплекс). Крім того, створення зони вільної торгівлі надасть українській економіці переваги у стабільному зростанні (при чому ефект може бути збільшений за рахунок реформування інституцій та впровадження реформ як складової економічної інтеграції) та інноваційному розвитку (завдяки покращенню доступу на ринки, розвитку спільних мереж та впровадженню інфраструктурних проектів). Натомість Євросоюз від поглиблення економічної інтеграції з Україною розраховує на доступ до дешевого ринку робочої сили та значного споживчого ринку, потенційного ринку інвестицій та інновацій, спільних підприємств, що відкривається в результаті вступу України до СОТ, привабливого ринку землі та сільськогосподарського виробництва, транспортних комунікацій (останнє для ЄС цікаво тим, що повітряний простір Євросоюзу переважаний також участі в розробці родовищ енергоносіїв та корисних копалин. [3]

Разом з тим негативними ефектами від створення зони вільної торгівлі з ЄС для української економіки стане потенційне закриття частини вугільних шахт Донбасу, проблеми збереження в нинішньому вигляді автомобілебудівної промисловості, зростання витрат на ринку комунальних послуг [5]. Цілком імовірно, що зазнають збитків окремі сектори агропродовольчого сектору (насамперед виноробство) та важкої індустрії.

Загалом, оцінюючи економічний аспект від входження України в зону вільної торгівлі з ЄС у порівнянні з результатами приєднання до митного союзу з Росією, Білоруссю та Казахстаном, за критерієм «виграш-втрата» зберігається приблизний статус-кво. З цього приводу вітчизняні експерти, зокрема, відзначають: «Якщо порівняти дані за 2010 рік, то виходить, що Україна експортує в РФ товарів на суму 9,827 млрд. дол. Україна експортує в ЄС – 9,892 млрд. дол. – трошки більше, але це незначно. Імпортує товарів – з Росії на суму 15,92 млрд. дол., а з ЄС – 15,35 млрд. дол. Цифри знову майже співпадають. Тому теза про те, що Україна отримує якісь величезні привілеї від Митного союзу, не працює. Рівно так, як і не працює загальна теза про те, що нехай Україна отримує якісь привілеї від ЗВТ з Європою» [4]. Водночас, якщо звернути увагу на ємність ринків (загальна ємність ринків всіх країн СНД, разом з державами Митного союзу, це приблизно 1,5 трильйони дол., а живе там 180 млн. споживачів; в Європі – в десять разів більша ємність ринків – приблизно 16 трильйонів дол., а живе там 0,5 млрд. людей) тоді очевидна стратегічна перевага опиняється вже на боці зони вільної торгівлі з ЄС [4]. До того ж, додатковим аргументом на користь європейського вектору економічної інтеграції є необхідність збалансування платіжного балансу. З цього приводу доцільного навести точку зору депутата українського парламенту В. Коновалюка: «Зона вільної торгівлі з ЄС не має глобального стратегічного характеру, оскільки ми не змінимо структуру нашого експорту. Нам складно в нерівних конкурентних умовах просунути товари на європейський ринок... Але не приєднавшись до зони вільної торгівлі ми будемо мати колосальні проблеми, пов'язані з розвитком агропромислового комплексу та інших галузей. У нас відбувається серйозний тиск на платіжний баланс за рахунок негативного сальдо зовнішньої торгівлі, яке становить 10 млрд. дол. США. І я би не хотів, щоб ми потворили ситуацію, яку сьогодні спостерігаємо в Білорусі» [7].

Пріоритетність європейського стратегічного вектору економічної інтеграції України стає особливо відчутною, коли від суто економічних аргументів перейти у площину суспільної психології та інституційного середовища ринкового розвитку. Адже не викликає жодних сумнівів, що європейські стандарти якості життя та культурні традиції для українців є значно більш привабливими, ніж аналогічні показники держав пострадянського простору. І це обумовлюється не лише інстинктивним соціальним стереотипом «кращого життя» чи прагненням долучитися до дармових благ цивілізації. За цими устремліннями переважної частини нашого суспільства стоїть сприйняття тих суспільних цінностей та норм поведінки і моралі, які привели Європу до процвітання, а її мешканців до гідного життя. Натомість євразійська модель суспільного розвитку, з її надмірною централізацією, ігноруванням демократичної традиції та зневагою до індивідуалістичних цінностей, з погляду стратегічної перспективи розвитку українського суспільства, виявляється відверто неефективною. Зокрема, дослідники зазначають: «Заклики ЄС до демократизації вважаються в Росії за злісну змову, направлену на послаблення російської політики підтримки поступливих урядів на пострадянському просторі. Крім того, стандарти ЄС у сфері підзвітності влади, прозорості бізнесу, ринкової конкуренції і захисту навколишнього середовища загрожують російському економічному проникненню, яке в основі своїй спирається на непрозору практику ведення бізнесу і на особисті зв'язки» [1].

Те ж саме можна сказати і про характер діючих інститутів. У країнах ЄС функціонує розвинуте громадянське суспільство. Там сформоване повноцінне інституційне середовище, яке забезпечує максимальний захист прав і свобод пересічного громадянина. Ця інституційна система пронизує всю владну та суспільну вертикаль, починаючи з органів місцевого самоврядування та громадських об'єднань населення і завершуючи органами державної влади та судовими інстанціями. Її невід'ємними атрибутами є благодійні організації, соціальні партнерства, бізнес-асоціації, агенції регіонального розвитку, страхові та пенсійні фонди, торгово-промислові палати тощо.

Крім того, ЄС створив низку проміжних адаптаційних інституцій, що дозволяють країнам, які не є його членами, але входять у коло інтересів цього об'єднання, активно взаємодіяти з організацією. Зокрема, йдеться про угоди про асоціацію, підготовчий інститут кандидатства до ЄС, який зараз активно працює на Західних Ба-

лканах, а також програм партнерства: діють Середземноморське партнерство і пропонуване для країн Центральної та Східної Європи, у тому числі для України, Східне партнерство Європейського Союзу. [6]

Натомість на пострадянському просторі, діяльність більшості із інститутів, притаманних політичній культурі сучасної Європи виявляється фактично заблокованою. Це суттєво ускладнює не лише ведення успішної підприємницької діяльності в країнах СНД, але і утруднює щоденне життя громадян цих країн, знижуючи рівень їх соціального захисту та спроможність протистояти сваволі чиновників і держави загалом.

На думку експертів Національного інституту стратегічних досліджень, саме створення зони вільної торгівлі з ЄС забезпечить Україні покращення якості інституційного середовища, особливо щодо гармонізації галузевих стандартів, норм та правил, технічного регулювання і процедур оцінки відповідності, що, зокрема, включає взаємне визнання сертифікатів, прискорення процесу удосконалення національної системи стандартизації та оцінки відповідності, що в Україні відбувається надзвичайно повільно: запровадження стандартів ЄС галузевим методом, перехід від обов'язкової до недержавної сертифікації продукції, зменшення адміністративних витрат на роботу митниці та інших державних органів через скорочення посадових одиниць та повноважень (мова йде, насамперед, про державні органи, що забезпечують державне регулювання безпечності та якості харчових продуктів), зниження рівня корумпованості державних органів та детінізації економічного середовища, спрощення митних та регулюючих процедур, що стимулюватиме активність підприємницького середовища. [12]

Таким чином, при відносно однакових фінансово-економічних результатах входження України до митного союзу з Росією, Білоруссю та Казахстаном, з одного боку, та створення зони вільної торгівлі з ЄС, з іншого, існують суттєві відмінності у цих двох сценаріях економічної інтеграції нашої держави з погляду їх суспільно-психологічних та інституційних наслідків. У зв'язку із цим, саме вибір європейського стратегічного вектору економічної інтеграції України на сучасному етапі розвитку світового господарства може вважатися найбільш придатним для українського суспільства як в геополітичному контексті, так і з погляду перспективи господарського розвитку нашої держави.

Список використаних джерел

1. Бугайські Я. Розширена Європа Медведева / Я. Бугайські // Культурологічний часопис «І» : [Електронне джерело]. – Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n60texts/bugajski.htm>.
2. Бураковський І. Шлях Росії до СОТ: висновки для України / І. Бураковський : [Електронне джерело]. – Режим доступу : http://dt.ua/POLITICS/shlyah_rosiyi_do_sot_visnovki_dlya_ukrayini-50550.html#article.
3. Григорєв Т. Створення зони вільної торгівлі Україна-ЄС: передумови, перешкоди, перспективи : [Електронне джерело]. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/Monitor/November/9.htm>.
4. ЗСТ с Європой или Таможенный союз с Россией – что для Украины предпочтительнее? : [Електронне джерело]. – Режим доступу : http://economics.lb.ua/other/2011/04/20/92671_ZST_s_Evroпой_ili_Tamozhennyi_soyu.html.
5. Зона вільної торгівлі з ЄС: шокова терапія, про яку чомусь не говорять : [Електронне джерело]. – Режим доступу : <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,15407713,00.html>.
6. Литвиненко О. Безпекове середовище навколо України: як воно поставало / О. Литвиненко // Культурологічний часопис «І» : [Електронне джерело]. – Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n60texts/lytvynenko.htm>.
7. Не присоединившись к ЗСТ, мы будем иметь колоссальные проблемы, - Коновалюк : [Електронне джерело]. – Режим доступу : http://lb.ua/news/2011/05/27/98292_Ne_prisoedivshis_k_Zone_svobod.html.
8. Николаев Є. СЕП для України: зона вільної торгівлі чи митний союз? / Є. Николаев : [Електронне джерело]. – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=34&c=606>.
9. Силіна Т. У союзники чи у співв'язні? / Т. Силіна : [Електронне джерело]. – Режим доступу : http://dt.ua/POLITICS/u_soyuzniki_chi_u_spivvyazni-79227.html.
10. Таможенный союз или ЗСТ с ЕС: выбирать или нет: [Електронне джерело]. – Режим доступу : http://economics.lb.ua/other/2010/12/10/77440_ZST_i_TS.html.
11. Урбан О. Підходи до визначення категорії «міжнародна економічна інтеграція» та її форм / О. Урбан : [Електронне джерело]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/en_etei/2007_4/zbirnik_ETEI_07_376.pdf.
12. Чорний О. Імовірні наслідки реалізації розширеної угоди з вільної торгівлі Україна-ЄС / Чорний О., Чорний Т. : [Електронне джерело]. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/Monitor/oktober08/1.htm>.
13. Шнирков О. Створення зон вільної торгівлі України: умови та наслідки / О. Шнирков: [Електронне джерело]. – Режим доступу : <http://www.iir.kiev.ua/downloads/file/Shnyrkov%20rus.doc>.